

Barabás László

FARSANGTEMETÉS A SÓVIDÉKEN

(Egy székely népi dramatikus játék a XX. században)

Közismert, hogy a dramatikus népszokások jelentős csoportja mind általában az európai, mind közelebről a magyar népi kultúrában a farsanghoz kapcsolódik. A farsang vízkereszt (január 6) és húshagyókedd közötti naptári periódus: a néprajz farsangi ünnepekörként tartja számon. A paraszti élet hagyományos rendjében a mezői gazdasági munkák rövid téli szünete, a pihenéssel egybekötött szórakozás időszaka volt. A farsangi ünnepekör ugyanakkor ősrégi rítusok, maszkos alakoskodások és fonójátékok, lakodalmak, farsangi bálók és sokféle egyéb multságok alkalma.

Az ünnepekör legfontosabb szokásalkalma a farsang vége, a *farsangfarka*. Ez a farsang utolsó napjait öleli fel, leginkább a húshagyókeddet és a hamvazószerdát. Hamvazószerdán a farsangot sokféle élő személy vagy bábu (esetleg állat) alakjában tréfásan eltemették (vagy elégették). Innen a dramatikus szokás neve — farsangtemetés —, vagy ahogyan a Sósvidéken ejtették: *fársángtemetés*.

A farsangtemetés színjátékszerű szokása az egykori leírások szerint általános lehetett az erdélyi magyarság körében. Napjainkra legtöbb helyen megszűnt vagy átalakulva, felújítva gyakorolják. Az alábbiakban egy székely néprajzi kistáj — a Sósvidék — farsangvégi szokásait szándékozom bemutatni és elemezni, különös tekintettel az alsósófalvi farsangtemetésre.

Gyűjtésem a Sósvidék minden településére kiterjed.¹ Ahol lehetséges, megpróbálom több emberöltő, nemzedék illetve korosztály szokásmodelljét bemutatni. A legidősebb beszélgetőtársaim, adatközlőim emlékezete a századforduló szokásállapotát rögzíti. Ezt követi a két világháború közötti szokásállapot, majd a második világháború utáni fokozatos megszűnés, átalakulás állapota, végül pedig az alsósófalvi farsangtemetés legutóbbi évtizede, a népszokás jelene.

Munkámat esettanulmánynak szánom arról, hogyan alakult, változott egy székely farsangi népi dramatikus játék és ezzel összefüggésben a népi színjátszás századunk elejétől napjainkig. Első része anyagbemutató jellegű: idősebb emberek, beszélgetőtársaim emlékezetére támaszkodva rögzítem a falvak és nemzedékek szokásmodelljeit. Ennek során bőven idézem adatközlőimet.² A második, elemző részben a sósvidéki változatokat megpróbálom elhelyezni a farsangi dramatikus játékok szélesebb körében, elkülöníteni az egymásra rakódott szokáselemeket és motívumokat, rávilágítani az adott közösségben

betöltött szerepükre, sorra veszem a paródia alkotóelemeit, a “szövegekönyvet”, a cselekvéssort, a játék típusát, a népi színjátszás kérdéseit. A harmadik részben pedig az alsósófalvi farsangtemetés nyolcvanas évekbeli szokás-forogatókönyveit nyújtom, s ezek alapján szemügyre veszem a felújítás-átalakulás jelenségeit, a dramatikus népszokások alakulásának tendenciáit.

Farsangtemetés a Sóvidéken a XX. század első felében

Farsang vége — temetés nélkül

Atyhában farsang idején tartották egész évben a legtöbb táncot és mulatságot. A legények béreltek egy házat: ebben a *táncházban* folyt a fiatalok csütörtöki, szombati és vasárnapi tánca. A házasok *kosaras bál*okat rendeztek; füles kosárban hazulról vittek ételt és italt, éjjélkor közösen elfogyasztották. *Kövércsütörtökön* (Atyhában ez a húshagyókedd előtti csütörtök) a gyermekeknek rendeztek táncot. *Tették esze a gyermekeket, s örözték, hallám, hogy tudnak táncolni. Egy furujást s egy klánétást állítottak nekik* (1). Húshagyó kedden éjjel a felnőttek csak éjjélig mulathattak, akkor megkezdődött a böjt. *Szerda reggel a pap a templomban meghammazta a népeket. Emlékezzél meg, ember, hogy porból lettél és porrá válsz, monta* (2). Atyha katolikus falu, a régi öregek a böjtöt szigorúan tartották. *Böjtfőszerdán* (hamvazószerdán) aszaltszilva levest ettek puliszkával vagy *kakast* (pattogott kukoricát). A farsangon használt zsíros fazekakat eltették húsvét utánra. Böjtös főzésre más edényeket vettek elő vagy új korondi cserépfazekakat vásároltak.

Korondon és Szovátán is sokféle mulatságot, bált rendeztek a farsangon. A katolikusok körében ezekben a helységekben szintén húshagyókedden éjjélkor kezdődött a böjt. *A Dávid-féle csárdában volt egy táncterem, ott táncoltunk húshagyó kedden este. Tizenkét órakor jött a megyebíró, s elvette a nylrettyűjét a muzsikának. Elhúzták a fársángot. Többet nem szabadott táncolni* (3). *Korondon szolgáltam akkor* (t.i.a harmincas években B.L.) *s elmentem a katolikus fiatalok báljába. Éjjél körül bejött egy öregember. Úgy állott, mint egy szobor, nem tudtam elgondolni, mit kereshet ott. Ahogy elütötte az óra a tizenkettőt, a botjával intett a zenészeknek, s vége vót a táncnak, a fársángnak* (4).

Siklódon húshagyókedden kötelezően nagy mulatságot tartottak. Délután *maszkura* hívta mulatni a falut. Egy bekormozott arcú ember lóháton, fehér lepedőben végigjárta a falut. Trombitált, kiabált: *Jaj, mijen világ lesz máma*

(5). Ezt a hagyományos siklódi maszkurát *húshagyókeddi bambucnak, ördögnek* hívták. A húshagyókeddi bál itt is kosaras bál volt. Siklód református falu, reggelig mulathattak, de a legidősebbek sem emlékeznek arra, hogy a farsangot valamilyen formában eltemették volna. Itt az *esztendőt temették* Szilveszter éjszakáján. *Összegyűltünk este, jó énekesek. Aki hezzánk akart csatlakozni, jött. Lejöttünk a Murva utcán, a Papszeren elé, le Alfaluba. A gazda sokhelyt kiállt a kapuba, megkínált itallal. Óesztendei és temetési énekeket énekeltünk. Éjjél körül, a templom előtt a nagy kőrüsfánál találkoztunk a pappal. Ott együtt énekeltünk, eltemettük az óesztendőt, köszöntöttük az újat* (5).

Parajdon és *Szolokmában* szintén gyakorolták az esztendőtemetésnek ezt a formáját. Sóváradon és Ilyésmezőben sem az esztendőtemetés, sem a farsangtemetés nem volt szokásos.

Három változat

A húshagyókeddi multság mindössze három sóvidéki faluban ért véget temetéssel: *Parajdon*, *Felsősófalván* és *Alsósófalván*.

Parajdon századunk elején a piacon zajlott a farsangtemetés. Sokszor hallottam otthon emlegetni, hogy nagyapám és néhány vele egykorú férfi hamvazószerdán reggel a piac közepén sírgödröt ásátott. Ládába fektettek egy pénzen fogadott cigányt és a gödörbe eresztették. Nagyapámék körülállták a sírgödröt és siratták a *halottat*. Mikor elég nagyszámú nézősereg összegyűlt — főleg olyan személyek, akik nem ismerték a játékot, például a kereskedő és tisztviselőréteg —, megadott jelre a halott felugrott és hamuval teli tarisznyájából *meghammazta* (meghamvazta, hamuval szórta meg) a sír körül álló kíváncsiakat. A felugrást és a hammazást a délelőtt folyamán többször megismételték.

A huszas években a legények szervezték a farsangtemetést. A húshagyókeddi bál után egyik társukat *saroglyára* vagy ládába fektették és mint a *halottat* a temetésen, *végighordozták* a faluban. A legények kiabáltak, jajgatnak, sirattak:

(a) *Jaj, miből fogytunk ki!*

Jaj, mi tőt el!

Jaj, etőt a fársáng! (6)

Néhányan *maszkurának* öltöztek; rongyos ruhát vettek magukra, arcukat bekormozták. Kezüikben *hamubotot* vittek — bot végére kötött, hamuval teli kicsi tarisznyát — s azzal kergették, ijesztették a járókelőket.

A harmincas-negyvenes években is a bálból indult a farsangtemetés. A besorozott katonalegények egyik társukat rudakra fektetve vitték a piactéren ásott gödörhöz. A többiek derékig, sőt nyakig betakarták földdel. Egyik társuk asszonynak öltözött és amíg elföldelték, a halottat feleségként siratta. Siratás és rögtönzött búcsúztatás után a halottat kiásták és meghordozták a faluban. A siratási jelenetet máshol is megismételték. Többen emlékeznek, hogy a siratásba beleszólték Konc király nevét, mintha őt temették volna.

(b) Allóvájter Konc kiráj!

Elő a fokhagymával, a Vereshagymával,

A Káosztacikával, s a Főttptyókával! (7)

(Allóvájter: eltávozhatsz, távozz, nincs több keresnivalód itt.)

A legények karókat kötve vitték a szövegben említett böjti ételeket. A bekormozott arcú maszkurák meghammazhattak mindenkit, akit elértek. Leginkább a vénleányokat keresték, az ő házuk előtt állt meg a temetési menet is. A vénleányoknak ezt kiabálták.

(c) Húshagyó, húshagyó,

Van-e leány eladó? (8)

Ugyancsak a két világháború közötti időből emlékeznek arra, hogy nem élő személyt, hanem szalmaabútot temettek. A szalmaembert a bekormozott arcú maszkurák vitték rudakon. Hátralj két-hárman siratták: Az egyik így;

(d) Jaj, jaj, jaj! Mi től el!

Vereshagyma, Fokhagyma, Káosztacika!

Étlen halunk meg... (9)

A másik így siratta;

(e) Meghalt már a vén Dobai,

Nem volt az már korai.

Szegény kántor jó ember volt,

Mikor megholt semmit sem szólt. (9)

A temetési menet az utcakereszteződéseknél vagy ahol sok népet talált, megállt. Letették a szalmaembert és siratták. Végül a falu szélére vitték, s ott, az utolsó megállónál elégették. Ezzel fejeződött be a farsang. A legények énekelve, kurjongatva, némelyikük ittason ment haza vagy újból a kocsmába.

A régi öregek azt tartották — így az emlékezet —, hogy a farsangtemetés halottját nem szabad a faluban eltemetni, ki kell vinni a határba, *Kopac oldalába*. Ha a faluban temetik el, az bajt, szerencsétlenséget hozhat a népre.

Farsangtemetést Parajdon utoljára a negyvenes években tartottak, ekkor a hatóságok betiltották. Utána a temetési-siratási jelenet elmaradt. Az ötvenes években karóra kötött hagymakoszorúval, savanyított káposztafejekkel és

hammas zacskókkal maszkuráltak a húshagyókeddi bál után a legények. Az ötvenes évek végén az utcai maszkurázás és hammazás is kiment szokásból.

Felsősófalván szintén szalmaembert temettek hamvazószerdán délelőtt, a húshagyókeddi multság után. A két világháború közötti időben fiatal házasemberek és legények vitték végig a falun, rudakra téve. A temetési kellékek ugyanazok, mint Parajdon; hagymakoszorúk, savanyított káposztafejek és kicsi tarisznyákban hamu. Két legény asszonynak öltözött, siratta a farsangot. A harmadik *búcsúbeszédet* mondott. A visszaemlékezések szerint ez alkalomról-alkalomra változott, szövege nem maradt fenn.

A temetési menet Felsősófalván is a *vénleányok* és *vénlegények* kapuja előtt állt meg. Letették a szalmabábut a földre és elsiratták. Közben a többiek keresték a házbeli vénleányt vagy vénlegényt. *Kopogtattak a kapun, békiabáltak az udvarra, na, te se mentél férhez, te se házassottál meg a fárságon* (10). Mások ezt kiabálták:

(a) *Előt a fársáng, vénleány!*

Miért nem mentél férhez, vénleány? (10)

A siratóasszonyok meg a vénleányok anyjaként sirattak a kapu előtt:

(b) *Jaj jaj, nyakamra márattál!*

Jaj, jaj, nem vitt el a fársáng! (11)

Ugyanezeket mondhatták, felcserélve a megfelelő szavakat, a vénlegények kapuja előtt is.

Ahol elhaladtak, a házbeliek a *húshagyókeddi maradékból* italt és kalácsot tettek a farsangosok kosarába. A játék résztvevői ezekből az adományokból aznap közös multságot rendeztek. A temetés idején végig *vidám, korcsomai* énekeket énekeltek. Néha a báli zenészek is csatlakoztak hozzájuk.

Miután végigjárták a központi fekvésű utcákat, a szalmabábut kivitték a falu végére. Ekkorra már temetésnyi nép követte az áltemetést. Nagy óbégáttással újból elsiratták, majd meggyújtották és elégették.

Felsősófalván a farsangtemetés szokása már a két világháború között, a harmincas években ki-kimaradt. A kimaradás okaként arra emlékeznek, hogy a legények nem vállalkoztak a siratóasszonyok szerepére. *Többet nem vót aki csinálja, nem akatt ojan legén* (10).

Az alsósófalvi farsangtemetés két modellje

A farsangtemetés dramatikus szokását a vizsgált időszakban ebben a faluban gyakorolták legteljesebb, leggazdagabb színjátékszerű formában. Éppen ezért ezt a változatot mutatom be részletesebben. Mégpedig először egy férfi típusú modellt, utána pedig egy asszonyi farsangtemetést.

A század elején — a legidősebbek visszaemlékezése szerint — *meglett*

férfiak szervezték a játékot. Fiatal házasemberek és legények is bekapcsolódhattak. A két világháború között az azonos korosztálybeliek szervezték, fiatal házások vagy legények. Ezen belül is a legénykomák, barátok vettek részt együtt a játékban. Általában minden évben más-más csapat temette a farsangot. Ez viszont nem volt szigorú szabály; egy-egy összeszokott társaság két-három évig, sőt esetenként még tovább is járhatott. A játéknak megvoltak a legjobb előadói, specialistái, akiket sokáig emlegettek a faluban.

A spontán esemény előzetes tanulást, próbákat nem igényelt. A résztvevők belenevelődtek a szerepekbe. Legfontosabb kellékként itt is bábut, szalmaembert készítettek. A század elején ezt a *bubát zsúpszalmából esszefonták*. A harmincas években már inget és gatyát tölthettek meg szalmával vagy sarjával. A szalmabábusnak falloszt is mintáztak; két szem krumplit vagy hagymát, egy jól fejlett murkot (sárgarépát) és esetenként gyapjas bőrdarabkákat is rögzítettek a megfelelő helyre. Az így elkészített és felszerelt szalmabábusnak a fonóban megrendezték a *virjasztóját*. *Azt mondtam Saminak, tölcsünk bubát. A szomszédban vót egy öreg ház, ott vót a fonó, ott tölthöttük meg. A szomszéd szobába tettünk egy padot, arra fektettük, ahogy szokták a halottat. Egy hétig ki vót nyújtóztatva, feravatalozva. Egész héten mentünk a fonóba, virjasztottuk. A lányokat csaltuk bé abba a szobába, hogy kacagjunk. Mikor jöttek bé a fehérnépek, s meglátták, mentek es segre. Osztan kacagták. Monták, gyertek, nézzük meg, amíg etemetik* (12).

A farsangtemetés Alsósófalván is a húshagyókeddi mulatság után kezdődött, hamvazószerdán reggel. Ezeknek a mulatságoknak és báloknak itt egész rendszere alakult ki, gyakorlatilag minden felnőtt korosztály mulatott ezen az éjszakán. A játékra átmulatott éjszaka után került sor, mindenképpen *mámorek fővel*. A temetés indulhatott a bálkból, a kocsmákból vagy valamelyik mulatságból. A játékhoz a szereplők átöltöztek. A maszkurák rongyos ruhát vettek magukra, és kifordított bundát. Arcukat bekormozták vagy szilvaízzel kenték be. A század elején álarcot is tettek; kukoricahajból bajuszt, szakállat ragasztottak vagy párnahuzatot húztak a fejükbe, szemnek és szájnak nyílást vágtak. *Úgy megmódosították a képüket, hogy legtöbbször nem ismertek reájuk. Vót nekem egy ojan bundám, hogy háromsznú vót, ha kifordítottam. Azt kifordítottam s févettem. Akko belényúltam a kájhába, esszekormoztam a magamot s Samit es. Esszemázótam őköit, hogy csak a szemek karikája láccott ki* (12). Ketten-hárman siratóasszonynak öltöztek. Ők hosszú fekete szoknyát vettek nadrágjuk fölé, hátukra, fejükre hárászkendőt terítettek. A két játékos kategória nem vált el egymástól élesen. Mégis inkább a *maszkurák* vitték a bőjti ételeket. Kereszt alakú rudakba vert szegekre kötözve lenggették-lógatták

a hagymakoszorúkat, a temetési zászlókat utánozva. Botok végébe szúrt savanyított káposztafejekkel kínálták a járókelőket. A *hamaszacsokból* mindenkit meghammazhattak.

Az így felöltözött és felszerelt csapat valamelyik kocsmában gyűlt össze, és onnan tódult az utcára. Láncokkal, *pergőkkel*, *lantokkal* (állatok nyakába való rézcsengő és pléholomp) nagy lármát csaptak. Kiabáltak, jajgattak, hogy magukra tereljék a figyelmet. *Miko virjadott forma, mondom Saminak, vegyüek fę a bubát. Eherrę kihoztuk az ucca végibe. ęn elordítottam magamot, keztem siratni. A másik uccáig hallották, hogy mifęle jajgatás van* (12). A nagy lármára, kiabálásra összegyűltek a szomszédságból, kocsmákból, mulatságokból. *Annyi nép esszegyűt hirtelen, hogy egy rendes temetésen annál több nem vót* (12). A nézők-bámécszkodók közül bárki — ha volt hozzá kedve — a játék résztvevőjévé, szereplőjévé válhatott. *Mindenki sirathatta a bubát. Mindenfélét montak, ami csak a szájukra jött* (13).

A spontánul szerveződő menetben az álarcos vagy bekormozott arcú maszkurák és siratók mellett a *halottvivők* szerepköre különült el, bár nem élesen, mert felcserélődhettek. Egybehangzó vélemények szerint a játék akkor sikerült jól, amikor rátermett "siratóasszonyok" vállalkoztak a *bohós-kodásra*. A siratók és a maszkurák közül egyik — alkalmanként — a *búcsúztató* feladatát is ellátta, de nem emlékeznek külön erre specializált szereplőre. *Többen is prédikálhattak, kalatyoltak* (13).

A temetési menetben elöl, kétoldalt és hátul a maszkurák vitték-lengették a hagymakoszorúkat és a többi böjti jelképet. Középen ládában vagy két rúdon *vitték a testet*, a szalmabábut. Utána a siratók következnek, mint a rendes temetési menetben. Utánuk a többi résztvevő, összeölelkezve, énekelve. Legtöbbször a báli zenészek is csatlakoztak a menethez vagy megfogadták őket. A két világháború közötti időben egy hegedűst és egy klánétást. Ha nem volt zenészüek, magukra énekeltek. Az énekeknek nem volt hagyományos sorrendje és nem ismernek sajátos, csak ekkor énekelt farsangtemetési éneket. Itt is, akárcsak a másik két faluban, vidám, kocsmai énekeket fűjtak.

Az útkereszteződéseknél vagy más nevezetes helyeken a temetési menet megállt és a szalmaembert letették a hóba, vagy a földre. A gyászolók körülállták. A búcsúztató vagy valamelyik halottvivő szomorúan adta tudtára a falunak a gyászhiřt:

*(a) Meghót már a vén Dobai,
Nem is vót ő már korai.
Italos és jó embęr vót,
Mikor meghót, egyęt se szólt* (12).

Ekkor kezdődött a siratás. A siratóasszonynak öltözött férfiak vagy legények *szérre* (rendre, sorra) *jajgattak*. Egyik közülük úgy siratta és úgy viselkedett, mintha az elhunyt felesége lenne. Az elhunyt, vagyis a szalmabábu neve Alsósófalván; Ilyés. A szalmabábu Ilyés neve keresztnév, utónév mint Imre, István, Lajos stb. A “feleség” ekképpen siratta Ilyést;

*(b) Jaj, jaj, drága Ijés!
Megszülettél, s méges meghóttál!
Kedves Ijés, mit csináltál?
Métt hóttál meg?
Hát most rúgsz-e?
Nem tucc rúgni?
Szójj bár égyet? (13)*

A harmincas évekbeli farsangtemetések egyik szervezőjétől, organizátortól maradt fenn az alábbi siratószöveg;

*(c) Jaj, Ijés! Sütni es kéne,
Meszelni es kéne,
De tégedet még siratni es kéne!
Nem ülsz ki többet a híd végire,
Nem fúvods, nem mondsd; járedre, járedre...
Mijen két szép zsebes harisnyája vót neki...
A kezit tette belé, vette ki...
De mijen jól állott neki, jaj, jaj! (14)*

A másik férfi sógorasszonyként siratta:

*(d) Jaj, jaj, drága sógor!
Métt hágytál itt münköt?
Ha tudnák, hogy éltibe
Hogy szerette a süttőköt!
A tegnap es süttem neki,
De már nem vót, aki megyegy...
Most a töke az asztalon,
Ő meg a nyújtópadon, jaj, jaj! (15)*

Vagy kománként:

*(e) Jaj, Ijés komám, mér hágytál itt?
Mér háltál meg? Mér hágytál itt?
Ki dugja bé ezután a csöpögő likakot...
A kapu alatt?
Jaj, Ijés, Ijés mé tuttál ithagyni? (16)*

A harmadik szomszédasszonyként:

(f) *Ó, lelkem jó szomszédom!
Hogy szerette a száraz láskát,
S mennyit járt meztláb!* (17)

Egy-egy siratási jelenet során a fenti szövegek nem mind hangzottak el, vagy nem ebben a sorrendben vagy más változatok. Egy-egy hosszabb periódusnak is lehetnek kedvelt *bémondásai*. A sógorasszony és a szomszédasszony siratószövegét például mai elmondóik a harmincas-negyvenes évekbeli farsangtemetéseken hallották az akkori siratóktól.

A siratószövegeket a férfiak elnyújtott, gyászos hangon recitálták, a valóságos halottsiratás mintájára. Alsósófalván napjainkban is emlékeznek egy-egy komédiás *embër* teljesítményére. *Ez a Szász Zsiga bá ojan vót, hogy ojan ma nem is létezik. Ojan komikusan tutta kitalálni, hogy aszt elmondani nem lehet. Komoj vót, ahol komoj kellett lenni, el se kacagta mágát* (18). *Gábor Albert megsiratta ojan istenesen, hogy annyi asszony nem került volna össze, hogy úgy megsirassa* (19).

Siratás közben vagy utána *reábúttak* — reáborultak — Ilyésre. Simogatták, tapogatták, ölelgették, csókolgatták. Vagy ellenkezőleg: ütötték, rázták, cibálták. Tapogatták, fogdosták falloszát is.

Amikor a körülállók kifogytak a siratásból, jajgatásból, a búcsúztató felszólította a halottvivőket:

(g) *Vegyétek fel és vigyétek,
A kert mellé letegyétek!
Kertet támasszatok véle,
Úgyse vót ő már jóféle!* (20)

A “feleség” erre megijedt és így válaszolt:

(h) *Jaj, ne vigyék arra,
Mert görbe a karja,
Megakad a karóba,
S visszajő a nyakamra!* (20)

Megszólalhatott a hátramaradott fia is:

(i) *Jaj, ne tegyék a kert mellé,
Me nekëm ápám vót...
Miko meghót*

Nekëm egy szivarat hagyott vót... (20).

A maszkurák és a halottvivők a farsangot siratták:

(j) *Jaj, jaj, miből fogytunk ki!
Vereshágymára, Kábosztacikára marattunk!
Jaj, etőt a fársáng!* (21)

Ezt vagy ehhez hasonló szöveget menet közben, a járókelőkkel való találkozáskor is kiabáltak.

A siratási jelenetet több helyen — általában a kocsmák előtt — megisméltették, a halottat végigvitték a falun. Alkalmról alkalomra változott, hogy merre és meddig mentek, bejárták-e az egész falut vagy csak a falu központját. *Egy darabig vittük, osztán letettük. Megsirattuk kegyetlenül, mejik hogy tudott jajgatni. A falut béjártuk, még a Fésőszerre is fémentünk* (12).

A kocsmákon és útkeresztesződéseken kívül Ilyést másutt is letehették és elsiratták. Le-letehették a vénleányok háza előtt is. Ez szégyen lett volna. Hozzá tartozóik vigyáztak arra, nehogy letegyék kapujuk előtt és *kiprédikálják* a vénleányt. Ezt úgy tudták elérni, hogy jóelőre italt adtak a halottvívőknek. Aki másképpen került összeütközésbe a falu véleményével, annak utcájában, szomszédságában vagy házánál ugyancsak letehték Ilyést. Itt a siratásba belefoglalták az utcabeliekkel történt eseményeket, a családok viselt dolgait (lopást, veszekedést, verekedést, pereskedést stb.), vagy az ottlakók kirívó, a közösségtől eltérő szokásait, szavajárását, érdekes mondásait. A negyvenes években Fülöp Gábor Albert, akit már többször idéztem, így siratott a gazonát elprédáló gazda háza előtt:

*(k) Ó, Ijés! Semmit se íráttál
Csak egy fő kábosztát hágytál!* (12)

Annál a szomszédságnál pedig, ahol a rokonok sokat vitatkoztak, *virrog-tak* a kevés örökségen, ezt a siratószöveget adták Ilyés szájába:

*(1) Están, Están,
Kié lesz immán a gyalogszán?* (20)

Menet közben, a siratási jelenetek előtt és után a maszkurák meghammazták — hamuval szórták be — a járókelőket. Bekormozták, megtáncoltatták az utcára kigyűlt asszonyokat. *A falu között eszehordoztuk ezt a bubát. Mire megkerültük a falut, az egész nép jött utánunk. Én csak abbajártam, hogy a fehérnépeket békormozzam. Amikor a boltosnék megláttak, seggeltek kifelé, úgy futtak előlem mind a bolondok* (12). Adott jelre a halottvívők egyből eldőltek, a szalmaembert a hóba, sárba ejtették vagy kifordították a lábából. A maszkurát átbucskáztak a fejükön, meghempergöztek a hóba-sárban. Beléköthettek a járókelőkbe, nézőkbe, igyekeztek minél több komikus helyzetet teremteni. *Piritus Gyulának szekérral húzatták magukat a földön. Megfogták a két lócsőt s nem engedték el.* (21). *Kacsó Sándor felesége éppen petrót vett az üzletből. Sándor elvette s megkínálta vele Gábor Albertet. Albert nagyot húzott belőle, s pökött utána nagyokat. Kácágták a népek* (14). Ezekre a

jelenetekre úgy emlékeznek a farsangtemetés résztvevői és az egykori nézők: *akkor fogta az embereket a figura, sokat figuráltak.*

A farsangtemetés színjátéka az első, figyelemfelkeltő kiabálás és zajongás után népes közönség előtt zajlott. Hamvazószerdán reggel a férfiak még a mulatságokban, kocsmákban voltak vagy az ünnepnap után pihentek, de mindenképpen a faluban tartózkodtak. Az asszonyoknak is félig-meddig ünnep és pihenőnap volt a hamvazószerda. A kocsmákból, a házakból a kíváncsiak az utcára gyűltek, várták a *bohócokat*. Legtöbb háznál itallal, kaláccsal, süteménnyel kínálták őket. A játék résztvevői az adományokat helyben elfogyasztották, nem volt szokásos az adománygyűjtés. Mások tréfaképpen káposztalével, csipős túróval kínálták a figurázókat. A falusfelek nagy részének tetszett a játék, sokáig emlegették egy-egy jelenetét. *Mind kerültek miünköt a népek, mert minden bolondságot megcsináltunk. Aki esztet látta, nem atta vóna semmiétt. Ugye oda részegség ké, józanon nem tuggya megcsináni.* (12). Volt egy olyan réteg is a faluban — a *mogorvák*, a *szomorúpéntek* — akik nézőként sem vettek részt a játéokban. *Azt monták: sok bolond, nincs több eszek, mennek cirkuszolni* (21). A nézőközönségből rendszerint nem hiányzott a falusi értelmiség, a pap, a jegyző, a tanító sem. *Kiálltak az utcára, nézték, káccagták* (13). Ez a viszonyulás eltolódhatott abba az irányba, hogy a tanítók, jegyzők maguk is bekapcsolódtak a játékba, de abba is, hogy a világi és az egyházi hatóságok nem nézték jószemmel, sőt tiltották a farsangtemetést.

A *bohóskodás* néhány óráig tartott, jól belenyúlt a délelőttbe. A játékot a faluvégen fejezték be vagy valamelyik kocsmá előtt. Ekkor a szalmabábut *elbúcsúztatták*. Fennmaradt az emlékezete, hogy a század elején *tizenkét feleségétől, ötvenkét gyermekétől és háromszázhatvanöt unokájától búcsúztatták*. (13). A harmincas években Szász Zsigmond szokott *búcsúztatót* mondani. (Mivel gyűjtésem idején ő már nem élt, mostohatestvérétől vettem hangszalagra az általa mondott szöveget.)

(m) Gyászoló gyülekezet, keresztény atyánkfiai!

Ilyen ez az élet, hogy kezdetben

Nem lehet tudni a véget.

De azt tudjuk, hogy szegényember és nagygazda,

S nagyságos úr meg a szolga

Mind meghalnak szépen sorba.

Ott pihenik ki magukat örökre,

Ha az éltit jól végezte.

De ha nem táplálta jól a testit,

*Nem adja át jól a lelkit,
 Azt es tudjuk, hogy az ember megöregszik,
 Lebetegszik, hanyatt fekszik
 Úgy melegsik.
 Rokonságok látogassák,
 Kitakarják, bétakarják,
 Hogy hamar köthetik-e fel az állát?
 Vegyétek fel és vigyétek,
 S kert mellé ne tegyétek,
 Mert fölmászik a karóra,
 Visszajő a nyakatokra.
 Ha béérték a temetőbe,
 Tovább nem kíséritek,
 Ott a gödör, belévetitek.
 Hull a föld a koporsóra,
 Az utolsó harangszóra.
 Nincsen ögyvez, nincsen árva,
 Nincsen nagy ok a sírásra.
 Kilenc árvát hagyott volna,
 Lenne nagy ok a sírásra.
 Ha van vagyon, lesz veszekedés,
 Ha nincs vagyon, nem kell békéltetés. (22).*

A negyvenes években nem mondtak búcsúztatót. A falu végén egyszerűen kirázták az ingből-gatyából a szalmát, meggyújtották és elégették. A század elején rendszerint a *Faluföldje* nevű határrészre vitték búcsúztatás után, ott meggyújtották és elégették. Máskor a táncterem előtt törték szét a ládát és égették el a szalmát. Hamujából a maszcurák még egyszer bekenték egymást és a körülállókat, asszonyokat, bámészkodókat.

Égetés közben vagy közvetlenül utána táncra kerekedtek. A helybeli sóvidéki táncokat járták, nem emlékeznek valamilyen sajátos, csak ekkor járt táncra.

A farsangtemetés befejezésével a házasemberek és a legények énekelve visszatértek a kocsmába, ahol tovább folytatták a mulatást. *Kikerültünk a falu féső véginek a széjibe. Ott kiráztuk a szalmát s elégettük. A gágyát vettem a vállamra s avva mentünk a korcsomába. Fülöp Károly borosgazda egy vider bort tett ki nekünk az asztalra. Ingyen atta, amelyikek velünk jöttek, ihattak. No, Sami komám, mondom, mennyit töccsek. (12).*

A farsangtemetés fenti formájában — mint már szó volt róla —, aktív

szereplőként csak férfiak és legények vehettek részt. A mai legidősebb asszony-nemzedék emlékszik viszont néhány asszonyok szervezte farsangtemetésre is a harmincas évek végéről, amelyekben szinte kizárólag asszonyok vettek részt.

A szalmaembert az asszonyok már tél elején, a fonó beálltakor elkészítették. A Rupi utcában azzal avatták fel, hogy bedobták annak a menyecskének a házába, akit azon a télen vettek be az asszonyfonóba. *Kitalálták nekem aszt, hogy valamivel egy kicsit megvicceljenek. Akarták, hogy vegyenek bé az ő csapatjukba, fonójukba térítsenek bé. Egyszer az ajtón egy éles koppanás, tessék, s a szalmabáb bébucskázott a szobába. Kinézek s hát az a két komikus asszony vót. Aszt monták, ha velünk akarsz jönni, hozzád eszt es, ha nem akarod magadnak tartani* (18). A visszaemlékezések szerint az alsósófalvi szalmabábut a fonóbeli asszonyok nevezték el Ilyésnek. *Egy tábla vót a nyakába, s rea vót írva, hogy Ijés* (18). Öltözete ugyanaz, mint a férfiak játékában, inget-gatyát tölthettek meg szalmával, egy rossz ing hátrészéből vágtak ki fejének valót. A megfelelő helyre odatették a murkot és a két pityókat is.

Az asszonyok fonója Alsósófalván *szërre járó* volt, vagyis felváltva jártak egymáshoz esténként fonni. A fonóseregek utcánként szerveződtek, egy-egy *fonóseregbe* nyolc-tíz szomszédasszony társult. Asszonyfonóba csak asszonyok járhattak, itt nem volt szokás az, hogy a férfiak is eljárjanak a fonóba kártyázni, beszélgetni. A férjeket csak a fonóvégzésre, *fonóvirjasztóba, fonóbütiüzésre* hívták meg a közös mulatságra. Az egyetlen "férfi" az asszonyfonóban Ilyés lehetett. Ilyés mindig annál a háznál maradt, ahol a fonót tartották, s a házbeli asszony kötelessége volt, hogy másnap este a fonóba vigye. *A fonón végig két-három hónapig körbejárt. Akinél elmaradott, az már kellett vigye, az már másodmagával ment* (24). Ilyésnek a fonóban a sarokban volt a helye. Ha valamelyik fonóasszony elálmosodott, ráülhetett, ráfeküdhett és aludgatott a szalmaemberen. *Terhes vótam, fogott az álom, fekütem Ijésre. A többiek monták, neked es lesz egy Ijés. Hát szinte úgy es jártam, mert meghalt az a gyermek* (18).

Az asszonyok nem hamvazószerdán, hanem húshagyókedden délután temették a farsangot. *A fonósereg megszervezte, hogy Ilyést temessük el. Esszegyültünk asszonykul, sütköldtünk, készültünk a fonóvégzésre. Este felé tepsit, mozsarat, fődöt, lantot a világon mindent esszeszedtünk s azokat vertük a ház tornácához. A fél falu hallotta, hogy mijen zakatolás van* (16). Némelyik asszony hagymakoszorút akasztott a nyakába, a másik káposztaleveleket vitt. Bor helyett az üvegebe káposztalevet tölthettek, kalács helyett puliszkával és szilvaízzel kínálgatták egymást és az összeseregülő kíváncsiakat. A szilvaízzel sértődés nélkül bárkit *bémaszatolhattak*.

A fonósereg asszonyai valamelyik társuk házatól omlottak az utcára. *Vótunk vagy húszan, fiatalasszonyok és idősebb nénik is, olyanok mint én most. Nem vonták ki magukat egyáltalán* (18). Férfiembert kettőt-hármat hívtak magukkal: zenészeket, egy cimbalmost vagy egy citerést és a papot. Papnak az egyik fonóasszony férje öltözött, Szász Zsigmond. (Ugyanaz a személy, aki a férfiak játékában is szokott búcsúztatót mondani). *A kezébe egy könyvet vett, egy hárúszkendőt a nyakába tertített. Énekelt, prédikált, mindenfélét kalatyolt* (25).

A menet élén az egyik asszony egy összetakolt fakeresztet vitt, hagymakoszorú csüngött le róla. Utána a pap könyvel a kezében. Utána két rúdon vitték az asszonyok Ilyést. Hátral pedig ketten-hárman siratták.

A ma élő idős asszonyok emlékezete alapján állítható, hogy az asszonyok farsangtemetésén a "feleségi" siratószövegek hangzottak el leggyakrabban. A férfiak által mondottak közül pedig a (c), (d), (e) és (f) szöveg. Vagyis azok, amelyekkel az özvegy, a sógorasszony, a kománé vagy a szomszédasszony siratta Ilyést. Az akkori szereplők véleménye szerint ezeket a *mondókákat* sokkal jobban cifrázták, mint napjainkban a felújított színhátékban. *Mi nem csak úgy egyszerűen mondtuk, hogy járedre, járedre.* (V.ö. (c) szöveg — *Sütni es kéne, meszelni es kéne* —.) *Cifráztuk így né: já-red lád-lá...., já-red lád-lá:* (Énekelve kanyarítja a szótagokat, kezével a férfiak éneklés közbeni mozdulatait utánozza. B.L.) (23)

Az alábbi siratószövegekre szintén úgy emlékeznek, mint amelyek elhangzottak a harmincas évekbeli farsangtemetéseken is:

(n) *Hatot süttem s egy cipőt!*

Hál' istennek, hogy meghótt! (26)

(o) *Jó is vót, rossz is vót,*

Ó be jó, hogy meghótt. (17)

A siratás nagy jelenetébe az asszonyok Ilyés falloszát is bevonták. Éspedig úgy, hogy amikor a pap prédikált és azt mondta: *eltelt a drága fársáng, miből fogytunk ki* — két siratóasszony kétfelől ráborult Ilyésre és megfogta a murkot. Ebben a helyzetben így sirattak;

(p) *Jaj, drága murok, miből fogytunk ki!* (23)

Utána pedig haraptak a murokból. *Lidi ángyóval együtt sirattuk. Reabútam Ijésre, s a nagy murkot megfogtam. Vertünk bé a lábunk közi, s kiáltottuk, jaj, jaj, miből fogytunk ki. Montuk s esment haraptuk. Haraptuk, hogy csutakig lerágtuk, addig nem hagyunk békít Ijésnek.* (23).

Az asszonyi menet nem járta meg a falu közepét, csak a szomszédságot, a Rupi utcát. Nem volt különösebb jelentősége, hogy hol teszik le a szalma-

bábut, kinek a házánál. A Rupi utca faluszéli utca, s a temetési menet a faluból kifelé tartott. Mire a falu végére értek — siratási és egyéb, helyzetkomikumra épülő jelenetekkel megszakiúva — este lett és a *fél falu* odagyűlt. A *Kecces dombon*, a *Sáros árok*nál Ijést a pap elbúcsúztatta az asszonyoktól és a falutól. A visszaemlékezések szerint utána az asszonyok valósággal széjjeltépték a bábut. Kibontották a szalmát, meggyújtották és elégették.

Ilyés hamujából bekenték, bemaszatolták egymást. Jutott egymás arcára a szilvaízből is. A káposztalé és a puliszka mellé elővették a bort és a kiúrtóskalácsot is. Majd táncba kezdtek egymással és az odagyűlt férfiakkal. *Ojan mulacsságot csaptunk mind a fene.* (16). *Aszt még most is emlegetik, hogy az mijen ucca vót, az mijen fonó vót, mű ott miket leműveltünk* (18). *Az uram dógozni vót, s monták neki, ej, a te feleséged mit csinát. Ojan dógot tett le, hogy törte össze a hejet. Hát így viganóztunk mű akkor asszonyok* (23).

Az asszonyok a harmincas években sem tartottak rendszeresen, évenként farsangtemetést, csak amikor úgy jött kedvük, akkor viganóztak.

JEGYZETEK

1. A Sóvidék néprajzi kistáj az egykori Udvarhelyszék és Marosszék határán a Korond vize mellett és a Kisküküllő felső völgyében. Napjainkban is két közigazgatási területhez, Hargita, illetve Maros megyéhez tartozik. A Sóvidékhez általában a következő településeket sorolják: Atyha, Korond — a két hegyi tanyával, Fenyőkúttal és Pálpatakával, Felsősófalva — a sófalvi hegyi Békástanyával, Alsósófalva, Parajd, Ilyésmező, Szováta város a vele egybeépült Szakadátal és Sóvárad. Tágabban idesorolható még néhány "hegyen túli" falu is, mint Siklód, Szolokma, Küsmőd, Énlaka, amelyek mindig szoros kapcsolatot tartottak a sóvidéki falvakkal. Ezek közül Siklódon és Szolokmában gyűjtöttem.

2. 1977-től kezdődően beszélgetőársaimmal több alkalommal magnós "interjút" készítettem. A szokásleírásban ezekből idézek részleteket. Céloom az, hogy a megnyilatkozások és a szövegek személyhez köthetők legyenek. Az idézetek és szövegek utáni, zárójelbe tett szám tehát őket jelöli. Idézett adatközlőim a következők:

Atyha: 1. Miklós Károly, 1898; 2. Simó Pál, 1915;

Szóváta: 3. Kelemen Imre, 1912 és Kelemen Imréné Pásztor Zsuzsa, 1916;

Korond: 4. Fábíán Dénes, 1911;

Siklód: 5. Szilveszter Gergely, 1898 és Balázs István, 1887;

Parajd: 6. Gagyi Ferenc, 1920; 7. Szekeres Kálmán, 1920; 8. Bíró József, 1920; 9. Szekeres Imre, 1901 és Szekeres Lajos, 1928;

Felsősófalva: 10. Kovács Mózes, 1901; 11. Farkas Vilmosné Králl Rebeka, 1901 és Vágási Sándorné Szőke Eszter, 1903;

Alsósófalva: 12. Fülöp G(ábor) Albert, 1913; 13. Fülöp Sámuel, 1883; 14. Ágoston Lajosné Ágoston Erzsébet, 1915; 15. Sükösd Dénesné Fülöp Lidia, 1912; 16. Berciné Ágoston Lidia, 1903; 17. Fülöp Mihályné Molnár Juliánna, 1930; 18. Kacsó Józsefné Kacsó Vilma, 1919; 19. Fábíán Káli Sámuel, 1911; 20. Kacsó István, 1902; 21. Bálint Gábor, 1908; 22. Szász Zsigmond, 1896 és Hajdó József, 1912; 23. Kovács Lajosné Cseke Ilona, 1913.